

se vjerojatnije razboljeti, a u slučaju bolesti svim silama nastoje ne isplatiti naknade. To dovodi do golemih troškova dokazivanja (ne)opravdanosti isplate, kao i do velikih troškova procjene potencijalne rizičnosti osiguranika. Unatoč svim pokazateljima neučinkovitosti, opće zdravstveno osiguranje nije uvedeno zbog konzervativne politike državnog nemiješanja te otpora privatnih osiguranja i farmaceutske industrije, koji bi u slučaju njegova uvođenja najviše izgubili.

Dvanaesto poglavlje bavi se širim kontekstom važnosti smanjenja društvenih nejednakosti. Američko samopoznavanje oduvijek je obilježeno vjerom u nepostojanje prevelikih razlika između onih koji imaju i onih koji nemaju. Goleme dohodovne nejednakosti osim osjećaja frustracije izazivaju i šire negativne ekonomske posljedice. Pokušaj srednje klase da zadrži životni standard i svojoj djeci pruži sve više može odvesti u prekomjerno zaduživanje i nestabilnost financijskog sustava.

U završnom poglavlju Krugman se zalaže za osiguravanje demokracije i građanskih sloboda, uz smanjenje ekstremnih razlika u imovinskom statusu. Novi New Deal građane treba zaštititi od rizika i smanjiti nesigurnost. Prema Krugmanu, u budućnosti bi razlike između stranaka opet trebale biti smanjene, a konsenzus oko osnovnih društvenih i političkih ciljeva nadopunjen demokratskom utakmicom.

Govoreći ponajviše o američkom društvu, Krugman u osnovi nudi sociološki pristup gospodarskoj stvarnosti,

jer ekonomsko-tehničku analizu pojedinih fenomena nadopunjuje naglašavanjem važnosti »mekih« varijabli poput promjena vrijednosti, normi, odnosa političke moći i odnosa među društvenim skupinama (klasama, rasama, etničkim skupinama...) i sl. Zbog tih razloga ova knjiga, pomalo neočekivano, predstavlja izvrstan doprinos suvremenoj ekonomskoj sociologiji.

Željko Pavić

*Odjel za kulturologiju,
Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku*

DOI: 10.5613/rzs.42.1.6

Zygmunt Bauman

Tekuća modernost

Zagreb: Naklada Pelago, 2011, 223 str.

Jedanaest godina nakon objavljivanja izvornika knjige *Tekuća modernost* Zygmunta Baumana, uglednoga profesora emeritusa Sveučilišta u Leedsu, autora s više od šezdeset monografija na engleskom i poljskom jeziku i sociološkog autoriteta svjetske reputacije, pojavljuje se i hrvatski prijevod. U pet poglavlja ove knjige Zygmunt Bauman obrađuje pet tema: emancipaciju, individualnost, vrijeme/prostor, rad i zajednicu. Sve su teme konceptualno sjedinjene tezom kako živimo u vremenu tekuće modernosti, bitno različitom

od vremena čvrste modernosti. Uslijed toga epohalnog skoka, tvrdi Bauman, društvo se raspada, dezintegrira. Stabilni obrasci interakcije nestaju pred suvremenim zahtjevima za kontinuiranom mobilnošću i efikasnijom fleksibilnošću. To je nosiva teza ne samo ove knjige, koju već sada možemo smatrati klasikom suvremenoga sociološkog kanona, nego cjelokupnoga Baumanova opusa.

Prvo od pet poglavlja knjige obrađuje pitanje emancipacije. Što znači biti istinski slobodan? Pojedinač potpuno lišen društvenih spona, bez ičega zajedničkog s ostalim članovima društva, bio bi ekskomuniciran i time osuđen na život izvan zajednice i svih mogućnosti koje ona pruža. Ako je sloboda izbor između više društveno ponuđenih opcija, tada se sloboda pojedinca svodi na manevriranje unutar danih okolnosti. Naposljetku, ako sloboda implicira odgovornost za vlastiti život, ne smijemo zaboraviti na tjeskobu izazvanu kontinuiranim promišljanjem i odlučivanjem. Postavlja se pitanje: »Je li oslobođenje blagoslov ili prokletstvo?« (str. 25). Razlikujući subjektivnu i objektivnu slobodu, Bauman dvoumi mogu li ljudi živjeti u iluziji slobode ili je čak uopće ne željeti? Stabilni obrasci ponašanja su s jedne strane sputavajući, ali istovremeno i oslobađajući u psihološkom smislu: »...zahvaljujući jednoličnosti i redovitosti preporučenih, provedivih i utuđenih načina ponašanja, ljudi većinu vremena znaju kako ići dalje i rijetko se nađu u situaciji bez ikakvih putokaza, u onakvim situacijama u ko-

jima odluke moraju donijeti na vlastitu odgovornost i bez umirujuće spoznaje o njihovim posljedicama, kad svaki potez postaje pun rizika koje je teško proračunati« (str. 27). Dakle, rasprostranjena nesigurnost i nepredvidljivost ima određene psihološke efekte koje ozbiljna sociološka teorija ne smije zanemariti.

Posljednji dio prvoga poglavlja obrađuje klasičnu temu javnog angažmana intelektualaca. Ovdje Bauman promišlja ulogu intelektualca mahom kroz Adorna, te zaključuje kako je izbor između *vita contemplativa* i *vita activa* lažna dilema s obzirom na utjecaj idealnih vrijednosti na realan društveni život (str. 48). Tekuća modernost dokida ovu opoziciju između apolitične znanosti i kompromitirajućeg angažmana. Otkako su privatni problemi postali međusobno nesumjerljivi, javna sfera se zabrinjavajuće smanjila, zbog čega Bauman, suprotno Habermasu, zahtjeva više javnosti i općih interesa, te niječe problematičnost »koloniziranja privatne sfere«.

Drugo poglavlje posvećeno je individualnosti. Što znači biti individuum u vremenu tekuće modernosti? Stari strah čvrste modernosti, strah od rascjepa društva na upravljačku elitu i neslobodne mase gubi uvjerljivost s procvatom konzumerističkih mogućnosti i izbora životnih stilova. Identitet pojedinca više ne ovisi o položaju u proizvodnom sustavu, nego o izabranoj strategiji konzumiranja: »... postmoderno društvo mobilizira svoje pripadnike prvenstveno u njihovom svojstvu potrošača, a ne proizvođača« (str. 77). Kako se autoritet fragmentirao, primjer vlastitom

vođenju života prestaje biti jedan jedinstveni vođa i zamjenjuje ga plejada medijski populariziranih zvijezda, ali čak se i njihovi životi imitiraju selektivno. Sve ovisi o osobnom izboru, čime nastaje transformacija iskustva individualnosti. Dok je Weber u svoje vrijeme govorio o dominaciji instrumentalne racionalnosti, odabiru najboljeg sredstva za fiksirani cilj, tekućom modernošću dominira vrijednosna racionalnost, briga o ciljevima. Bez referentnog okvira i sami ostajemo neodređenima. U tom slučaju, najveći dio akterovih aktivnosti svodi se na fiksiranje vlastitog identiteta u dinamičnom svijetu procesnosti: »Potraga za identitetom je neprekidna borba da taj tok zaustavimo ili usporimo, da učvrstimo fluidno, damo oblik bezobličnom« (str. 83). Svrha toga je osjećaj sigurnosti kao iskonska ljudska potreba, smatra Bauman.

U trećem poglavlju Bauman objašnjava polarizaciju starih socioloških opozicija društvo/zajednica i grad/selo u vremenu tekuće modernosti. Suvremeno iskustvo prostora i vremena mijenja se posredstvom uznapredovale tehnologije, a hiperurbanizirani prostori poprimaju nepoznate kvalitete kakvih prije nije bilo. Susret neznanaca na početku dvadeset i prvog stoljeća jest »*promašen* susret« (str. 96), susret bez prošlosti i budućnosti. Na tzv. nemjestima nema uljudnosti kao zajedničkog kodeksa, nego tek rudimentarni propisi ponašanja. Posljedično, javni prostori postaju mjestima akcije, a ne interakcije. U ovom kontekstu, Bauman objašnjava etnički identitet, unatoč fikcijskoj

naraciji u pozadini, kao potpuno prirodnu reakciju na preatomizirano društvo i manifestaciju potrebe za autentičnom interakcijom. Nacionalizam, kao i ostale modernističke ideologije, štuje teritorij i granice. No, labave granice globaliziranog svijeta te protočnost ljudi, roba i pogotovo kapitala redefinišu pravila igre: »Ako se do svih dijelova prostora može doći u svakom trenutku, onda ne trebamo ni do jednoga doći u nekom posebnom trenutku niti trebamo brinuti hoćemo li osigurati pravo pristupa bilo kojem od njih« (str. 117). Identifikacija s određenim prostorom postaje nemogućom, a cijeli planet prazan teritorij podložan korištenju u skladu s trenutnim hirovima tržišta. U takvoj situaciji, očigledno je da kapital više nije vezan uz teritorij. Ovdje Bauman upućuje na to da bi se pojam fluidnosti mogao operacionalizirati prema ekonomskim kriterijima: »Danjs vladaju ljudi koji se brže kreću i djeluju, koji se najviše približe momentalnosti kretanja. A vladaju ljudima koji se ne mogu jednako brzo kretati, a što je još upadljivije, kategorijom ljudi koji uopće ne mogu otići sa svog mjesta kad im se prohtije« (str. 118–119).

S promjenom prostora, odigrava se i promjena vremena. Dok je čvrsta modernost bila organizirana dugoročno, fluidna modernost organizirana je kratkoročno, do te mjere da vrijeme pretvara u trenutak. Samim time, religijske eternalističke pretenzije, kao i sekularni ideali prosvjetiteljstva o savršenom društvu na kraju povijesti više nemaju smisla: »... kroz cijelu ljudsku povijest,

posao kulture bio je da iz prolaznih ljudskih života i nepostojanih ljudskih postupaka prosijava i taloži čvrste jezgre trajnosti, da izmami trajanje iz prolaznosti, neprekidnost iz isprekidanosti te prekorači granice koje nameće ljudska smrtnost time što će smrtnike i smrtnice staviti u službu besmrtnog ljudskog roda. Danas se takav posao sve slabije traži« (str. 124). Problem je u tome, tvrdi Bauman, što nam je kao ljudskim bićima i članovima društva nužno potreban određeni povijesni kontinuitet. Unatoč svim problemima, kultura ostaje referentnim okvirom bez kojega ne možemo postojati.

Aktualni procesi fleksibilizacije rada, kojem je posvećeno četvrto poglavlje, za najveći broj ljudi dokidaju mogućnost ostvarivanja karijere na jednome mjestu kakva se mogla ostvariti u čvrstoj modernosti. Laki kapitalizam počiva na apsolutnoj deregulaciji: »...vlade se mogu nadati da će kapital zadržati na jednom mjestu samo ako ga izvan svake sumnje uvjere da slobodno može otići – uz prethodnu najavu ili bez nje« (str. 147). Jedna od posljedica preorijentacije s dugoročnog na kratkoročno planiranje jest i dokidanje sigurnosti na mikrorazini: »Radni vijek prožet je nesigurnošću« (str. 144). Rizik i nesigurnost nisu prisutni samo u pomalo egzotičnim primjerima kakve ističe Ulrich Beck (zagađenje prirode, rijetke bolesti, kriminal i sl.), nego u temeljnoj aktivnosti kojom se bavi najveći broj ljudi najveći dio svoga vremena – u radu. Ako sigurnost doista jest nezaobilazna ljudska potreba, ona

s vremenom ekonomske deregulacije nestaje: »U svijetu strukturalne nezaposlenosti nitko se ne može osjećati istinski sigurno« (str. 156). Rad se nekoć shvaćao kao sredstvo napretka, kao stavljanje pod kontrolu ljudske sudbine; u stanju tekuće modernosti, ljudsko djelovanje više slični na kretanje labirintom bez izlaza, smatra Bauman. Dakako, rad pritom ne treba shvatiti samo kao proizvodnju materijalnog bogatstva; i društvene veze su proizvod koji jednako tako zahtjeva trud, vrijeme i angažman. No, one se više ne shvaćaju kao ono na čemu treba raditi, nego kao ono što se konzumira. To osobito pogubno djeluje na stabilnost ljubavnih odnosa; u njih se manje ulaže, očekuje se trenutno zadovoljstvo bez žrtve, a bilo što može biti razlogom prekida.

U petom poglavlju Bauman obrađuje problem zajednice, ugodnog okruženja čiji su članovi blisko povezani i emocionalno privrženi jedni drugima, za razliku od društva – urbanizirane, individualizirane, umjetno stvorene sredine. Komunitarizam i nacionalizam nastoje kapitalizirati snagu etničke zajednice kao arhetipske zajednice, međutim, u suvremeno doba intenzivno umreženog svijeta zajednica se dezintegrira, a ljudi bezuspješno traže identitet. Ono što zajednicu čini toliko poželjnom jest sigurnost. No, sa slabljenjem moći države, čije je presudno svojstvo nasilje, deregulira se nasilje, a time i sigurnost, tvrdi Bauman. Sigurnost postaje dereguliranom, privatiziranom i fragmentiranom, o čemu svjedoče brojne oaze privatnih naselja. Bauman vidi

odgovor aktualnom izazovu u proizvedenoj zajednici, republikanskom idealu skladnog jedinstva različitosti.

U svojevrsnom zaključku knjige Bauman promišlja, uz poeziju i povijest, društvenu ulogu sociologije. Idealnu poziciju društvenog znanstvenika i znanstvenice vidi u duhovnom egzilu, na raskršću kultura, jezika i paradigmi. Za uspješno funkcioniranje sociologije potrebno je imati dovoljno vremena i dovoljan odmak od društvenog konteksta. Umjesto starog razlikovanja konformizma i zastranjenja, odnosno djelovanja koje ide u korist sustava i onoga što ga transformira, u novim uvjetima globaliziranog kapitala sociologija treba razlučiti tko je odgovoran za što: »Moć globalne elite počiva na njenoj sposobnosti da pobjegne od lokalnih obveza, a globalizacija je namijenjena upravo tome da se izbjegnu takve nužnosti, da se zadaće i funkcije podijele tako da se na leđa lokalne vlasti, i samo nje, svali uloga čuvara zakona i (lokalnog) reda« (str. 182). U takvoj situaciji, zadatak sociologa jest uspostavljanje »veze između objektivnih nevolja i subjektivnog iskustva« odnosno »*prosvjeđivanje s ciljem postizanja razumijevanja među ljudima*« (str. 205). Otkrivanje društvenih problema neće ih riješiti, ali je korak k tomu, tvrdi Bauman.

Tekuća modernost je teorijsko djelo i dovoljno opsežan uvod u ostatak Baumanova teorijskog opusa, još uvijek najvećim dijelom neprevedenoga na hrvatski jezik. Samim time, knjiga će biti od iznimne koristi ponajprije studentima i studenticama viših godina društve-

nih znanosti, ali i znanstvenoj zajednici zainteresiranoj za suvremene sociološke teorije. Ova će im knjiga poslužiti kao vrijedan impuls konceptualnoj reorganizaciji shvaćanja društvenog svijeta i kao osuvremenjeno objašnjenje društvene uloge sociologije.

Matko Sorić
Zadar

DOI: 10.5613/rzs.42.1.7

David Hesmondhalgh, Sarah Baker
Creative Labour: Media Work in Three Cultural Industries

London – New York: Routledge, 2011, 265 str.

Nakon podulje istraživačke nezainteresiranosti za položaj zaposlenih u kulturi, kulturnim i kreativnim industrijama u posljednjih se desetak godina pojavio veći broj radova posvećenih položaju kulturnih radnika/ca. Kad je riječ o anglosaskoj produkciji, možemo izdvojiti knjige Marka Banksa *The Politics of Cultural Work* iz 2007. godine, Andrewa Rossa *No-Collar: The Humane Workplace and Its Hidden Costs* iz 2003. godine i njihove kasnije radove, te tekstove Angele McRobbie, Rosalind Gill i Andyja Pratta. Tim se radovima pridružuje i knjiga *Creative Labour: Media Work in Three Cultural Industries*, posljednja knjiga sociologa kulture i medija sa Sveučilišta u Leedsu